

Drs. Carla Rogge.

Inleiding.

Tot de gemeente Alkmaar behoren sinds 1972 twee oude dorpen, beide gelegen aan de noordzijde van de stad: Oudorp in het noordoosten, Koedijk in het noordwesten. Beide dorpen hebben een eigen geschiedenis en een eigen, karakteristieke aanleg. Tijdens de lezing op woensdagavond 19 mei a.s. zal speciaal aandacht besteed worden aan de aanleg van het dorp Koedijk en aan de historische bebouwing (voor zover tot de gemeente Alkmaar behorende).

De geschiedenis van het dorp Koedijk, gelegen in West-Friesland, gaat in ieder geval terug tot het begin van de 14de eeuw. Uit dat tijdvak, n.l. uit 1324, dateren de eerste oorkonden waarin de naam Koedijk voorkomt. Er was toen ook al een kerkje, dat omstreeks 1500 vervangen werd door een groter gebouw op het hetzelfde terrein. Helaas is dat gotische kerkje uit ca. 1500 in 1947 afgebroken, en er voor in de plaats kwam het Scandinavische houten kerkje dat er nu nog staat. Er was uiteraard rond 1500 niet alleen sprake van een kerkgebouw in Koedijk. Er moeten ook, net als nu, huizen en boerderijen geweest zijn. Maar daarvan is boven het maaiveld niets bewaard gebleven.

Dijk, kanaal, vlotbrug

De belangrijkste elementen die de structuur van Koedijk bepalen zijn het Noord-Hollands Kanaal en de dijk erlangs: de Kanaaldijk. Kenmerkend voor beide is het bochtige verloop. Dat hangt samen met de ontstaansgeschiedenis van het kanaal, dat in grote lijnen de loop volgt van de middeleeuwse Rekere. Al aan het einde van de 12de eeuw werd er langs dit water, dat de natuurlijke grens vormt tussen West-Friesland en Kennemerland, een dijk aangelegd ter bescherming van het Geestmerambacht.

In de loop van de tijd werd de dijk verhoogd en het water gekanaliseerd en verbreed. Dat verbreden gebeurde o.a. in de periode 1819-1824, toen het water onderdeel werd van het Noord-Hollands Kanaal dat Amsterdam met Den Helder verbond. Ook de vlotbrug, aanbesteed in november 1822, kwam toen tot stand. Destijds maakte de brug deel uit van een reeks van dit soort bruggen over het kanaal. Maar thans is het de enige die in hout over is. Vandaar dat deze brug een plaats gekregen heeft op de provinciale monumentenlijst.

Beplanting

Uit oude afbeeldingen - zowel tekeningen als foto's - blijkt dat er vroeger op diverse plaatsen bomen hebben gestaan langs de weg. Ook nu is dat nog het geval. Het gaat om bomen op de particuliere erven. Uiteraard kwamen er in de loop der tijd bepalingen dat de beplanting geen hinder mocht veroorzaken voor het verkeer. Dat gebeurde in Koedijk al in de 17de eeuw. Een praktische beplantingskeuze was de weinig ruimte in beslag nemende leilinde. Op oude afbeeldingen komen leilindes bij diverse panden voor.

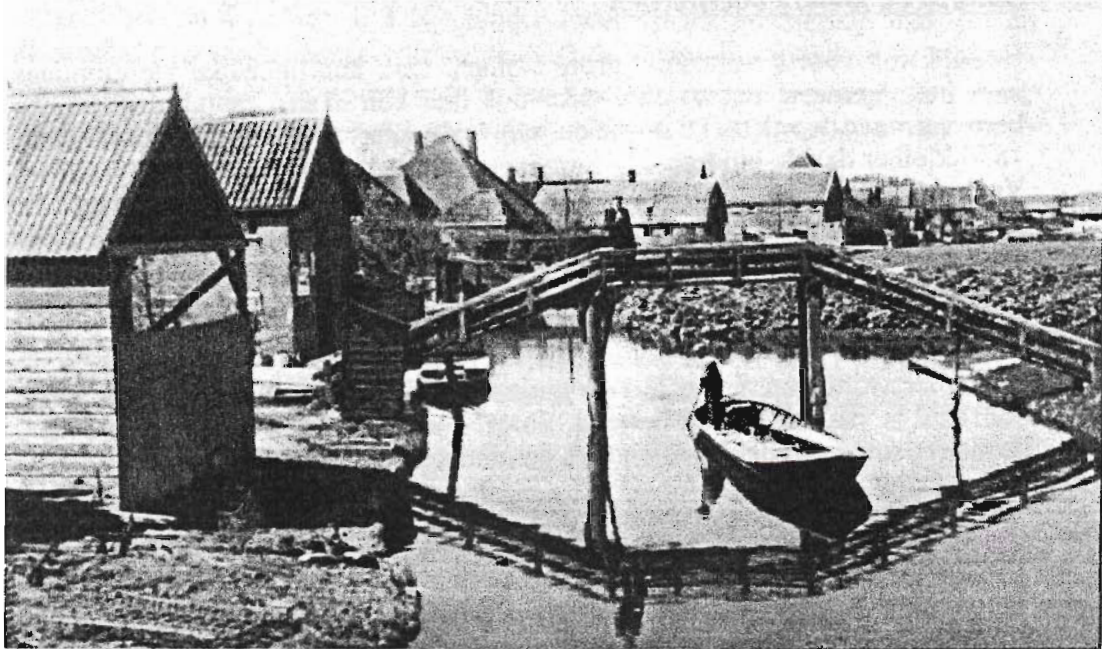
Erfafscheiding

Waar, zoals in Koedijk, veel panden op enige afstand van de weg liggen, bepalen erfafscheidingen mede het dorpsbeeld. In het begin van de eeuw waren er o.a. de eenvoudige halfhoge ijzeren boogjeshekken. Daarnaast kenden men ook nog tal van halfhoge houten hekken, zowel met smalle staande houten delen als met brede horizontale. Van die oude hekken is slechts weinig over gebleven.

Lintbebouwing van vrijstaande panden tussen Kanaal en Achtergraft

Het merendeel der panden, die in Koedijk verrezen, is gelegen aan de Kanaaldijk, of liever, op enige afstand achter de dijk. Blijkens een kaart van Blaeu uit omstreeks 1660 was dat in de 17de eeuw ook al zo.

Er is, zowel in 1660 als nu, duidelijk sprake van een lintbebouwing van vrijstaande panden.

Opname genomen vanaf brug naar het eiland Het Veer in noordelijke richting. Te zien zijn o.a. koolschuren, koelhuizen en stolpen. Het water is de Achtergraft.

Overigens was de bebouwing niet zo onafgebroken doorlopend als nu: er was meer sprake groepjes van huizen, van buurtjes.

Achter de bebouwing liep ook toen al een smalle waterweg: de Achtergraft (bij Blaeu aangeduid als "Vaert Achter Coedijk").

Bouwen langs de noordgrens van het erf.

De bebouwing wordt sterk bepaald door de oude verkavelingsstructuur, waarbij percelen haaks op de dijk langs de bochtige Rekere kwamen te liggen. Over het algemeen verrezen de panden langs de noordgrens van de desbetreffende kavel. Het is aan deze noordzijde dat men bij veel panden nog de kleine ventilatie-openingen aantreft, die lucht gaven aan de bedsteden.

Verskillende soorten gebouwen

Er zijn in Koedijk verschillende soorten bebouwing aanwezig. Naast kerk, klokkentoren pastorie, kosterwoning, raadhuis en herberg/café (helaas afgebrand), alle dichtbijeen gelegen, springen enerzijds de grote stolpen in het oog, anderzijds vele vrij kleine woningen onder een zadeldak. Daartussen in bevinden zich z.g. rentenierswoningen. Kenmerkend voor Koedijk zijn ook de vrijstaande koolschuren en de panden, waar woning en koolschuur onder een dak verenigd zijn.

Kleine woningen (onder zadeldak)

De bebouwing langs de Kanaaldijk bestond in het verleden voor een groot deel uit kleine woningen onder een zadeldak: voorheen veelal tweekamerwoningen. Vaak

hadden ze een rieten kap en houten topgevels met windveren. ^{De Gouden Engel} De schoorsteen, opgenomen in de tussenwand tussen beide kamers, stond in het midden. Dit soort huizen kon makkelijk uitgebreid worden met een of meer kamers. Dat uitbreiden kon geschieden in de lengte, maar ook in de breedte. In dat geval werd er een aanbouw onder een eigen lessenaarsdak gerealiseerd.

De thans nog bestaande voorbeelden lijken allemaal van na 1850 te zijn, maar wellicht blijkt bij nader onderzoek dat sommige een oudere kern hebben.

Stolpen en andere boerderijen

Koedijk telt voorts een aantal grote stolpen. Ook hun uiterlijke verschijningsvorm is over het algemeen niet zo oud, maar ook hier kan in een aantal gevallen een oudere kern vermoed worden. Te oordelen aan oude kaarten waren de meeste stolpen voor 1850 kleiner dan de huidige.

Veel stolpen hebben een rieten kap met daarin uitgespaard een spiegel van zwart geglazuurde pannen. Sommige hebben bovendien verzorgde voorgevels die stammen uit het eind van de 19de eeuw of het begin van de 20ste eeuw.

Rentenierswoningen

Rentenierswoningen zijn er in vele uitvoeringen. Met name aan de vormgeving van de voorkant is vaak veel zorg besteed. Soms is er sprake van hoeklisenen (o.a. geblokte lisenen), soms van dakkapellen met geschulpte houten randen langs het flauwhellende dak.

Koolschuren

Achter tal van panden treft men een vrijstaande koolschuur (ook wel: koolboet of kooldorsch genaamd) aan. Kenmerkend zijn de reeksen kleine openingen in de lange gevels. Meestal is er sprake van een bouwlaag, soms zijn er twee bouwlagen. Hoewel er ook al in vroeger tijd sprake was van koolteelt en koolhandel, werden deze eerst sinds het eind van de 19de eeuw van groot belang voor Koedijk.

Het is dan ook uit deze tijd en uit de eerste decennia daarna, dat het merendeel der bewaard gebleven koolschuren stamt. Gezien vanaf de Achtergraft, bepalen deze schuren, hoewel inmiddels aan hun oorspronkelijke bestemming onttrokken, op veel plaatsen nog steeds het dorpsbeeld.

Koolschuur-woningen

Er werden in de periode van de koolteelt ook nieuwe panden gebouwd waar van meet af aan woning en koolschuur onder één dak gepland waren. Het mansardedak was kennelijk voor dit soort panden favoriet. In de linkerzijgevel van het woongedeelte treft men doorgaans nog steeds de kleine ventilatie openingen aan, die tonen dat zich hier destijds de bedsteden bevonden.

Middenstandswoningen

Aan het eind van de 19de eeuw en in de eerste helft van deze eeuw kwam een aantal veelal betrekkelijk kleine middenstandswoningen tot stand, deels met kenmerken van de neostijlen, deels met kenmerken van Jugendstil traditionalisme en Amsterdamse School.

Vermoed kan worden, dat het niet in alle gevallen om nieuwbouw gaat, maar dat soms sprake is van ingrijpende verbouwingen, waarbij een oudere kern bewaard bleef.

Opmerkelijk is dat de slaapruiimte over het algemeen beneden gepland is, in de achterkamer en dat er boven vaak op de ontwerptekeningen geen slaapkamers ingetekend zijn. Opmerkelijk is ook dat de keuken, veelal direct naast dit slaapvertrek gepland, breder is dan de smalle keukens in de stad.

Opmerkelijk is het grote aantal portiekwoningen. Veel van die portieken waren oorspronkelijk van binnen afgewerkt met tegels of stucwerk.